

УДК 347.97/.99

*Оверчук С. В.,**кандидат юридичних наук**(Національний університет «Острозька академія»)*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МИРОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УМОВАХ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступні зауваження. Зміна парадигми правосуддя, збільшення кількості звернень українців до Європейського суду з прав людини, формування «тіньової юстиції», низький рівень довіри населення до органів правосуддя зумовлюють об'єктивну необхідність вдосконалення як судоустрою, так і судочинства з метою полегшення громадянам доступу до правосуддя, максимального наближення суду до населення, підвищення оперативності судочинства, «розвантаження» місцевих загальних судів від малозначних справ. Найкращим шляхом до досягнення вказаної мети є запровадження інституту мирової юстиції, що дозволить, з-поміж іншого, реанімувати судову реформу, оптимізувати судову систему та підвищить ефективність захисту прав і свобод людини.

Наукові дослідження інституту мирової юстиції та її складових репрезентовано в чисельних працях сучасних науковців, серед яких чимало й українських, зокрема, В.М. Кампо, М.І. Сірий, В.М. Тертишник, М.І. Хавронюк, А.С. Цибуляк-Кустевич, О.Г. Яновська та інші. Проте, в українській науковій літературі залишаються нерозкритими чимало

© Оверчук С. В., 2019

© Національний університет «Острозька академія», 2019

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

аспектів цього складного і багатогранного феномену – інституту мирової юстиції.

Метою роботи є дослідження правової сутності інституту мирової юстиції, виявлення найкращих її моделей для запровадження в правову систему України. Для досягнення мети дослідження поставлені наступні завдання: розкрити поняття «мирова юстиція»; виокремити ознаки мирової юстиції; класифікувати її типи; визначити цілі та завдання мирової юстиції, а також причини, що зумовлюють необхідність її створення; встановити місце мирових судів у державному механізмі та судовій системі України.

Поняття «мирова юстиція», «мировий суд» та «мировий суддя»; їх співвідношення. В науковій літературі та законодавстві окремих країн зміст понять «мировий суддя», «мировий суд» та «мирова юстиція» мають неоднозначне тлумачення, що іноді спотворює їх сутність. Спостерігаються різні підходи до визначення співвідношення цих понять – від повного ототожнення до чіткого розмежування. Водночас наукові доктрини, законодавчі норми, професійні та побутові уявлення наповнюють ці поняття іноді зовсім протилежним змістом. Тому важливим є конкретизувати юридичну термінологію для проведення подальшого дослідження. Лінгвіст Н.Д. Голев вірно зазначив, що «від того, як реально функціонують слова-поняття в суспільстві у власне смисловому, нормативно-стилістичному, психолінгвістичний, соціолінгвістичному аспектах мови-мовлення багато в чому залежить реальна суспільна дія понять, які відображаються ними, і – відповідно – закону, що регулює цю дію» [1, с. 25-26]. Подолання цієї прогалини, шляхом наповнення цих понять конкретним змістом та визначення їх дефініцій, є необхідною передумовою подальшої наукової та законотворчої роботи в Україні.

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

Адже, як доречно стверджує І.В. Головінська, відсутність законодавчого визначення сутності й основних цілей побудови мирової юстиції й термінологічного інструментарію негативно відображається на процесі формування та організації діяльності мирових суддів [2, с. 19].

Етимологічний аналіз понять «мировий суддя», «мировий суд» та «мирова юстиція» свідчить, що в їх основу покладено слово «мир», іншомовними аналогами якого є англійське слово «peace» та французьке «paix». Проте в українській мові слово «мир» також означає те саме, що копа, громада, іноді у значенні – народ [3, с. 626]. Уособленням мирових суддів на українських землях історично були копні суди, що територіально об'єднували кілька сіл (копну). В російській науковій літературі термін «мировий» вважають похідним від поняття «мир» в значенні «порядок, спокій». Відзначається, що саме для цілей охорони державного і громадського порядку виникають в історії європейських держав мирові суди та їх аналоги (мирові установи) [4, с. 8]. *Грунтуючись на історії України та її правових традиціях, а також особливостях визначення в українській мові слова «мир», вважаємо правильним тлумачити «мировий суд» саме як «громадський суд», тобто суд місцевої громади.*

Мировий суд та судді, як в країні свого походження Англії, так згодом і в інших країнах англосаксонської правової сім'ї, набули різного термінологічного позначення, що вносить суттєву плутанину у їх ідентифікацію. Англійськими термінами, пов'язаними з мировою юстицією (судом, суддями), зокрема, є: justice of the peace, lay justice, magistrates' court, justice's court, small claims court, borough court, county court, municipal court, magistrate, lay magistrate, county commissioner [5, с. 98, 125-126, 257, 284]. Отже, для позначення одного явища можуть застосовуватися різноманітні терміни, які сформовані певними

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

історичними, соціальними, адміністративними чи іншими особливостями. Наприклад, Браян Гібсон у своєму дослідженні магістерських судів Великобританії зазначає, що поняття «Justice of the Peace» та «Magistrate» є взаємозамінні, хоча перше все ж є більш загальним [6, с. 15]. Розглядаючи терміни, пов'язані з мировою юстицією, як здебільшого синонімічні, він все ж відзначає їх окремі змістовні відмінності. Так, в Англії термін «magistrate» спочатку протиставляється терміну «justice» як, відповідно, платний мировий суддя – мировому судді, який виконує свої обов'язки без винагороди [7, с. 15]. За таких умов в українських наукових джерелах сформувалась думка, що в країнах англосаксонської правової сім'ї навіть і назви такої немає — мирові суди, а суди найнижчого рівня у різних штатах і територіях називаються «місцевими», «магістратськими» чи «судами малих сесій» (Австралія) або «магістратами» (Англія та Уельс, Канада, Нова Зеландія, Мальта), або «судами дрібних позовів» — small claims court (ПАР), або «муніципальними міськими» чи «поліцейськими судами», «судами графств» чи «судами загальних сесій» (США). У Франції ці суди мають назву «трибунали малого процесу», а в ФРН аналогами мирових судів є «дільничні суди» [8].

Відповідно, вироблення понятійного апарату вимагає конкретизації вказаних дефініцій шляхом їх розмежування за сутнісними ознаками, які є характерними саме для певного об'єкта, який, проте, може позначатися в різних країнах та в різні історичні періоди відмінними термінами. З цього приводу в юридичній літературі цілком доречно зазначається: «Одним з найбільш складних, неопрацьованих і дискусійних питань сучасного розуміння феномена місцевого правосуддя є визначення його понятійного вираження. По суті процес визначення правомірності використання і особливостей співвідношення понять «мирова юстиція», «мировий суддя»,

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

«мировий суд» означає цілеспрямований пошук об'єктивної природи цього суду» [9, с. 20-21].

Прикладом невдалого застосування юридичної термінології є законодавство Російської Федерації, яке містить лише поняття «мировий суддя» для позначення як мирової юстиції, так і суду. Вказана позиція російського законодавця піддається критиці юристами та науковцями, на думку яких, застосування назви «мирові судді» щодо нижчої ланки системи судів загальної юрисдикції РФ не відповідає їх сутності. Так. В.В. Дорошков у своєму комплексному дослідженні теоретичних проблем інституту мирових суддів дійшов наступного висновку: «Результати дослідження російського законодавства дають підстави констатувати, що одні й ті ж терміни використовуються в різних значеннях, допускається їх змішування. Тому пропонується впорядкувати термінологію, розглядаючи мировий суд як установу, судовий орган, що входить в судову систему, мирового суддю як фізичну посадову особу, яка представляє судовий орган, а мирову юстицію - як систему мирових судових відомств, установ, їх діяльність» [10, с. 264]. Він справедливо зазначає, що подібна синоніміка відображає сучасний стан юриспруденції, який проявляється у відсутності досить ємних та чітких визначень термінів «мирова юстиція», «мировий суд», «мировий суддя», які могли показати їх сутність, відмінні риси стосовно судоустрою та судочинства. Внаслідок цього законодавець не має відповідної теоретичної бази для вдосконалення законодавства про судоустрій і судочинство щодо мирових суддів [10, с. 13-14].

Російськими науковцями відзначається також не лише некоректність застосування юридичної термінології, а й невідповідність за сутнісними ознаками самих судів (суддів) назвам, які закріплені за ними законом: «В цілому можна сказати, що запропонована законодавцем сучасна

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

конструкція інституту мирових суддів мало відповідає ... уявленням про сутність мирової юстиції. Це дозволяє говорити про те, що стосовно цієї нижньої ланки судів загальної юрисдикції саму назву «мирові судді» застосовувати не зовсім коректно» [11, с. 412]. Недостатньої надати чітку дефініцію, необхідно також «прив'язати» її до того об'єкта, який відповідає їй за суттю. Отже, відзначивши помилковість ототожнення понять «мировий суддя», «мировий суд» та «мирова юстиція», доцільно наповнити їх конкретним змістом.

Порівняльний аналіз наукових робіт про теорію судової влади та положень законодавства окремих країн дає можливість стверджувати, що термінологічне вираження інституту мирової юстиції та його складових має враховувати все різноманіття суспільних проявів його правового сенсу, яке об'єктивно існує незалежно від чинного законодавчого врегулювання статусу мирових судів та суддів. «Сутність сучасних мирових суддів в Росії полягає в тому, – узагальнює В.В. Дорошков, – що вони є посадовими особами, носіями судової влади, судьями судів загальної юрисдикції, судьями і судом суб'єкта РФ, нижчою ланкою єдиної судової системи, наділені повноваженнями в особливому, більш демократичному порядку, мають спеціальну обмежену юрисдикцію» [10, с. 263]. Вказане теоретичне визначення є не досконалим, оскільки в своїй основі має хибні законодавства, що не розмежовує мирових суддів та суд, як окрему інституцію.

Теоретичне визначення сутності інституту вимагає абстрагування від конкретних прогалів національного законодавства, які жодним чином не можуть нівелювати фундаментальні принципи, ознаки певного правового феномену. Українському законодавцю в процесі правотворення доцільно одразу розмежувати поняття «мировий суддя», «мировий суд» та «мирова

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

юстиція», окресливши на законодавчому рівні їх відмінності та комплекс характерних ознак.

Спроби надати універсальні визначення спостерігаються в працях багатьох сучасних дослідників, які займалися науковою розвідкою проблем мирової юстиції. Так, згідно поглядів деяких науковців, мировий суддя – це односкладний судовий орган, наділений повноваженнями щодо одноосібного розгляду в спрощеному порядку справ, які не становлять особливої складності [12, с. 9]; особа, наділена повноваженнями здійснювати функції мирових судів [4, с. 8]; посадова особа, яка одноособово розглядає справи в мировому суді [3, с. 628]; фізична (посадова) особа, яка є носієм судової влади, яка призначається (обирається) для одноосібного правосуддя від імені держави на основі закріплених в поточному законі принципів судової влади і правових очікувань населення відповідних судових ділянок в різних регіонах країни [9, с. 257].

У науковому середовищі обґрунтовано вважають важливим надання конкретному поняттю узагальненого, універсального характеру, що розриває сутність правового феномену та відкриває новий погляд, зокрема, до змістового позначенню мирового суду. Так, за визначенням С.В. Лонської, мировий суд – це місцевий (локальний) судовий або адміністративно-судовий державний орган обмеженою юрисдикції, який розглядає і вирішує малозначні справи за спрощеною процедурою [4, с. 8]. Дисертація А.С. Цибуляк-Кустевич містить власне авторське визначення: «Мировий суд – це орган мирової юстиції, різновид місцевих загальних судів, до підвідомчості якого належить розгляд і вирішення малозначних категорій справ, визначених законодавством, для досягнення цілей мирової юстиції (забезпечення максимальної доступності правосуддя та зниження

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

рівня конфліктності на місцях) та характерними їй способами (застосування спрощених та примирних процедур)» [13, с. 49]. Іншого погляду у своїй монографії дотримується С.В. Прилуцького, який вважає, що поняття «мировий суд» містить у собі декілька самостійних, але взаємопов'язаних значень. По-перше, мировий суд – це суд, який організовується миром (общиною, громадою) для забезпечення внутрішнього, суспільного порядку. По-друге, це суд, що забезпечує мир між членами суспільства шляхом примирення сторін при розв'язанні внутрішніх соціальних конфліктів [14, с. 260]. У юридичній енциклопедії закріплено визначення, згідно якого це суд, який у ряді держав є нижчою ланкою судової системи для розгляду дрібних кримінальних і цивільних справ, на яку покладено функцію примирення сторін [3, с. 628]. На думку деяких науковців мировий суд – це самостійна організаційно-функціональна форма судової влади, в юридичних рамках якої внутрішньоорганізована та судова діяльність мирових суддів забезпечують реалізацію об'єктивних соціально-правових цілей місцевого правосуддя незалежно від адміністративно-територіального масштабу його устрою, але з урахуванням особливостей кожного регіону країни [9, с. 257].

Незважаючи на чималу кількість визначень поняття «мировий суд», всі вони мають в основі свої конструкції або судоустрійні, або ж процесуальні начала. З цього приводу С.В. Александров відзначає, що найбільш розповсюдженими можна назвати два напрями: 1) організаційний – визначення мирового суду як найнижчої ланки в судовій системі; 2) функціональний – головною особливістю мирового суду як нижчої ланки є його компетенція [15, с. 20]. На нашу думку, розкриття поняття «мировий суд», також як і поняття «мирова юстиція» полягає у поєднання двох підходів – організаційного (судоустрійного) та

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

функціонального (процесуального) як взаємозалежних. Щоб зрозуміти сутність мирового суду необхідно чітко визначити яке місце він займає в судовій системі країни та яким комплексом повноважень наділений, зокрема якою є його юрисдикція.

Тлумачення категорії «мирова юстиція» має синергетичний характер, що дозволяє виділити два ключові моменти, які утворюють взаємозалежну єдність. Перший, змістовно-функціональний, полягає в тому, що мирова юстиція – це компетенції, повноваження з вирішення виникаючих в суспільстві конфліктів з використанням спеціальної процесуальної форми. Другий, організаційний, суть якого в тому, що цю процесуальну діяльність здійснює структурована система мирових судів (суддів). Поєднання цих двох моментів дозволяє сформулювати комплексний підхід до тлумачення поняття «мирова юстиція» – організаційно-функціональний (судоустрійно-процесуальний). Такий підхід нівелює акценти на окремих моментах та визначає мирову юстицію і як систему створених на підставі закону місцевих органів у формі мирових судів, і як комплекс повноважень з розгляду справ мировими суддями, віднесених до їх юрисдикції (зазвичай обмеженої законом), із застосуванням спеціальної процесуальної форми.

Узагальнюючи різні підходи до розуміння мирової юстиції, С.В. Лонська приходить до висновку, що у юридичній науці можна виділити три основні напрями, за якими йде концептуалізація поняття «мирова юстиція»: структурно-функціональний, інституційний, негативістський. При цьому в рамках даних напрямків серед вчених нескладно побачити як прихильників патріархального (їх більшість), так і прагматичного концептуальних підходів [16, с. 57]. У структурну побудову поняття «мирова юстиція» вона пропонує включити в сукупності три елементи: система мирових судів, діяльність по здійсненню мировими

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

судами своїх функцій, управління та нагляд за мировими судами (мирове судове відомство)» [4, с. 8]. Подібне комплексне розуміння природи мирової юстиції сформувалося і в українській юридичній науці, зокрема: «Мирова юстиція – це інститут судової влади, що покликаний забезпечити максимальну доступність правосуддя та зниження рівня конфліктності на місцях шляхом здійснення правосуддя в малозначних справах мировими судами з орієнтацією на мирне вирішення справ із застосуванням особливої процесуальної форми (спрощених, примирних процедур). Мирова юстиція як інститут становить собою єдність таких елементів: 1) мирові суди – органи мирової юстиції, що є найнижчою ланкою судової системи; 2) мирові судді – посадові особи мирових судів; 3) законодавчо закріплена сукупність повноважень мирових судів та діяльність із їх реалізації» [13, с. 48-49].

Таким чином, поняття «мирова юстиція» має комплексний характер, включає взаємопов'язані структурні елементи, що утворюють цілісну систему: мирові суди, мирові судді, здійснення ними своїх повноважень та функцій, мирове судове адміністрування.

Наукові дослідження містять чимало й інших тлумачень цих понять, які заслуговують більш розгорнутого дослідження. Проте важливим є розуміння необхідності розмежування та правильного співвідношення цих понять. У цьому контексті обґрунтованою уявляється наступна позиція: «Визнання необхідності і доцільності існування різних підходів до розуміння правового сенсу мирової юстиції, які по-різному позначають один і той же правовий об'єкт, дозволяє стверджувати наступне. У тріаді понять «мирова юстиція – мировий суд мировий суддя» термін «мирова юстиція» є найбільш загальним родовим поняттям (категорією) для феномена, що розглядається. Терміни ж «мировий суд» і «мировий суддя»

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

носять більш частковий характер і відображають відмінні риси організації та функціонування феномена як інституційного утворення, але тільки спільне їх використання дозволяє отримати релевантне уявлення про природу досліджуваного феномена на сучасному етапі розвитку судової влади» [9, с. 31].

Таким чином, в юридичній науці відсутній єдиний підхід до тлумачення правового змісту мирової юстиції та її складових, спостерігається термінологічна невизначеність у позначенні правових об'єктів, пов'язаних з мировою юстицією. У новому законодавстві про мирову юстицію доцільно закріпити окремо терміни «мировий суддя», «мировий суд» та «мирова юстиція», визначивши останній як більш загальний, зміст якого включає попередні. Наукова література не містить єдиного, загально визнаного визначення цих понять, тому наповнити ці поняття конкретним змістом, розкрити правову сутність цих феноменів можливо за допомогою виявлення їх специфічних ознак.

Ознаки мирової юстиції. Аналіз наукових досліджень, судоустрійного та процесуального законодавства різних країн дозволяє з всього різноманіття форм, які приймав мировий суд в процесі своєї еволюції в різних правових системах, виокремити як об'єднуючи загальні ознаки мирової юстиції, властиві не тільки їй, а й іншим органам правосуддя, так і специфічні ознаки, що характеризують її як окремий державно-правовий інститут. Вказані ознаки, по-перше, стосуються всіх складових елементів мирової юстиції: мирових судів, мирових суддів, здійснення ними своїх повноважень та функцій, мирового судового управління (адміністрування); по-друге, вони стосуються питань як судоустрою (організаційні питання), так і судочинства (функціональні або процесуальні питання).

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

В правничій літературі з цього приводу відзначається, що організація і діяльність інституту мирової юстиції, як і інші інституціональні ознаки цього інституту, мають низку індивідуальних властивостей, які беруть участь у формуванні цих ознак і характеризують самостійність і соціально-правові особливості інституційної природи мирової юстиції. При дослідженні властивостей організації та діяльності інституту мирової юстиції необхідно врахувати, що:

- перелік і зміст властивостей її організації та діяльності постійно змінюються і безпосередньо залежать від соціально-правової особливості ситуації в країні. Їх стан об'єктивно детермінований етапом суспільного розвитку мирової юстиції і відображає ступінь значущості для суспільства її інституційних проблем. Так, наприклад, предметна підсудність мирових суддів в цивільному, кримінальному судочинстві, а також адміністративному провадженні постійно зазнає досить серйозних змін, істотно впливаючи на організаційний та функціональний стан цього інституту;

- властивості організації та діяльності інституту мирової юстиції об'єктивно взаємопов'язані і не повинні суперечити одна одній, так як вони є чинником, що обумовлює цілісний характер і внутрішню єдність повноважень мирових суддів;

- особливості статичного і динамічного стану властивостей організації та діяльності інституту мирової юстиції імперативно визначаються нормативно-правовою формою їх закріплення [9, с. 97-98].

Мировим судам притаманні спільні з іншими судовими органами ознаки. Так, на думку В.В. Дорошков, мировим суддям, як і іншим судам судової системи, властиві подібні риси: єдність в процесуальній формі розгляду справ (підсудність і т.д.), наявність загальних принципів

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

(незалежність суддів, гласність процесу, рівноправність і змагальність сторін та ін.), єдність судових функцій (вони створені для виконання єдиної функції – здійснення правосуддя, має право переглядати свої рішення в порядку нововиявлених обставин), фінансування з державного бюджету. Мирові судді знаходяться в тісному зв'язку з іншими елементами судової системи, маючи загальну природу [10, с. 264]. До загальних ознак мирової юстиції І.Г. Шаркова відносить: що визначають місце мирової юстиції в загальній судовій системі держави; що визначають правовий простір (матеріальний та процесуальний), в якому функціонує суд загальної юрисдикції, і мировий суд в тому числі; що відображають загальні принципи кримінального процесу в судочинстві у мирового судді [17, с. 12].

В якості специфічних ознак мирової юстиції виокремимо та проаналізуємо наступні:

1. *Статус місцевого (локального) суду (або місцевого адміністративно-судового державного органу).* Мирова юстиція історично є місцевим органом окремої територіальної громади. В процесі державного будівництва сформувалось усвідомлення доцільності делегування частини владних повноважень місцевим органам, які, внаслідок своєї наближеності до населення, знають особливості життя місцевої громади та її членів, і, відповідно, здатні ефективно і швидко вирішувати виникаючі локальні проблеми, а також здійснювати правозахисну діяльність, «врегулювати конфлікти серед населення країни на низовому (побутовому) рівні їх виникнення» [18, с. 4]. На сучасному етапі еволюції цього інституту дільниці мирових судів утворюються в межах «нижчих» адміністративно-територіальних одиниць держави, що

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

дозволяє максимально ефективно забезпечити реалізацію принципу доступності правосуддя для населення.

Специфікою цієї ознаки, що характеризує мирову юстицію в цілому, є тісний взаємозв'язок між мировим судом, місцевою громадою та місцевою владою. З цього приводу в юридичній літературі лунають критичні зауваження: «Відповідно необхідним є вивчення інституту, який автори вважають за можливе іменувати «місцевий суд», хоча цей термін не бездоганний з точки зору його сутнісних характеристик. Так, наприклад, дані органи можуть бути «місцевими» виключно за формальними ознаками. Однак, як правило, створення даних структур має на меті формування принципово іншого характеру взаємовідносин на рівнях «влада – місцеве співтовариство (муніципалітет)», «влада – індивідуум» [9, с. 44-45]. В контексті світової історії формування мирової юстиції С.В. Лонська констатує: «Головною причиною появи мирової юстиції послужило особливе поєднання інтересів верховної державної влади (монарха) і місцевих самоврядних територіальних одиниць (громад, міст). У цьому переплетенні існували як конфлікт їх інтересів, що складався в оскарженні влади друг у друга, так і збіг інтересів, яке полягало в прагненні забезпечити правопорядок і безпеку. Мировий суд став компромісом, здатним врегулювати ситуацію. До його складу включалися представники обох сторін, йому вручалися досить широкі повноваження адміністративного та судово-поліцейського характеру, тим більше що в ту історичну епоху вони на місцях в цілому і не розділялися. Таким чином, мирова юстиція виявилася в змозі вирішувати свої основні завдання: допомагати інститутам центральної і місцевої влади взаємно контролювати і стримувати один одного, здійснювати захист і реалізацію інтересів різних

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

соціально-політичних сил на локальному рівні, підтримувати спокійну та стабільну обстановку в суспільстві» [4, с. 202].

Світова практика. Статус місцевих, таких як «прив'язані» до певного локального адміністративного утворення є, наприклад: магістерські суди в Англії та Уельсі (графство, райони Лондона, лондонське Сіті), суди магістратів Республіки Мальта (острів Мальта, Острів Гоцо). У країнах з федеральним устроєм мирові суди віднесені до судів суб'єкта федерації.

Український контекст. Створення мирової юстиції знаходиться у мейнстрімі політики децентралізації в Україні. Цей процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень не може обійти і судову владу. Перспективним наслідком такого процесу вбачається отримання територіальними громадами «власних» громадських судів, які більш відомі під назвою «мирові». Крім іншого Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [19] дозволяє створювати нові територіальні формації, відмінні від адміністративно-територіального поділу України, на базі яких можуть створюватися нові дільниці (округи) мирових судів. Це також дозволить вирішити актуальну проблему вилучення місцевих судів з під впливу місцевих державних адміністрацій. Українські науковці з цього приводу висловлюють наступну думку: «Вважаємо, що мировий суд є саме місцевим судом за критерієм територіальної наближеності до населення та первинної інстанційності. Тобто мировий суд може бути вписаний у судову систему України як перша ланка або окремий вид місцевих судів загальної юрисдикції поряд із місцевими районними судами» [20, с. 96].

2. *Обмежена юрисдикція.* Органи мирової юстиції розглядають справи про незначні кримінальні проступки, адміністративні

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

правопорушення та/або дрібні цивільні справи (зазвичай з незначною сумою позову). Підсудність справ мировим судам зазвичай визначається за критеріями предметної (родової) підсудності, проте законодавець може з міркувань політичного чи практичного характеру вилучати чи додавати переліки конкретних справ. Тому щодо мирових судів коректним є застосування також терміну «суд обмеженої (малої) юрисдикції».

Окремо відзначимо, що правила предметної підсудності відіграють важливу роль в організації правосуддя, дозволяючи віддиференціювати окремі складові судової системи з урахуванням обсягу влади, повноважень віднесених до неї судів. З огляду на міжнародний досвід предметна підсудність слугує інструментом розподілу справ між загальними та мировими судами. В аспекті внутрішньої диференціації в межах судів загальної юрисдикції правила предметної підсудності містять критерії розподілу справ між різними складами суду. Саме предметна підсудність дозволяє врахувати суспільну небезпечність, вид (предмет) скоєного кримінального правопорушення та характер передбаченого за його скоєння покарання. В основу її визначення кладуться об'єктивні чинники, які жодним чином не можуть залежати від суддівського та прокурорського угляду.

Проте, наукові дослідження містять й інші підходи до визначення підсудності справ мировим судам. Зокрема, В.В. Дорошков у своїй монографії наголошує: «Однією з найбільш важливих особливостей кримінального судочинства у мирового судді є строго визначена предметна підсудність кримінальних справ в залежності не тільки від суспільної небезпеки злочину, а й від інших чинників. Зокрема, на вирішення питання про віднесення кримінальних справ до підсудності мирових суддів впливають: 1) складність юридичної кваліфікації

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

злочину; 2) особливості суб'єкта злочину; 3) форма наданих суду доказів, які досліджуються не тільки шляхом судового розгляду, але і в інших різноманітних формах» [10, с. 276]. В.Ю. Анохіна запропонувала єдині критерії для визначення підсудності справ мировим суддям, які, крім формальних приписів закону, повинні включати ще й такі особливості правопорушення як: а) врахування «місцевого» характеру правопорушення, під яким автор розуміє вчинення правопорушення переважно на території судової дільниці, особами, що проживають на даній території; б) можливість розгляду справи в «одне засідання» без шкоди для якості правосуддя; в) можливість спрощення процедур; г) можливість примирення сторін; д) в довгостроковій перспективі ще й можливість створення спеціалізованих мирових суддів для розгляду питань, пов'язаних з виконанням вироку або здійсненням судового контролю на досудовому провадженні [21, с. 12]. Вважаємо, що «розмивання» критеріїв підсудності створює небезпечне підґрунтя під природним правом особи на законного суддю, згідно якого кожен має право заздалегідь знати, ким буде розглянута його справа, і ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи тим судом, до підсудності якого вона віднесена законом.

Світова практика. Мирові суди – місцеві (локальні) суди першої інстанції по малозначних справах. У цьому полягає їх схожість у всіх країнах. В даному випадку застосовується термін «суд обмеженою (малою) юрисдикції». Межі малозначності, конкретний перелік справ, підсудних мировому судді, в міжнародній практиці суттєво розрізняються. Водночас немає і загальних правил, якого роду справи (цивільні або кримінальні) підсудні мировим суддям, які межі малозначності. Так, у Франції та Італії (до проведених там судових реформ) – це були цивільні суди; в Росії,

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

США – і цивільні, і кримінальні у рівній мірі (як і суди малої інстанції в сучасній Франції, мирові судді в сучасній Італії); в Англії – переважно кримінальні. Встановити малозначність підсудних мировим суддям справ можливо лише в контексті самої національної судової системи [16, с. 64].

Юрисдикція мирових судів обмежується різним колом справ:

а) найширша — справи про малозначні (як правило) злочини та цивільні справи із визначеною певними межами невеликою сумою позову (Австралія, Гондурас, Мальта, Мексика, Канада, США, Франція, ФРН, Швейцарія, Англія та Уельс — цивільна юрисдикція магістратів украї обмежена лише розглядом спорів про стягнення боргів і з окремих питань сімейного права; Ізраїль — також справи про порушення правил дорожнього руху; Іспанія — тут мирові суди розглядають основну масу дрібних цивільних справ; Нова Зеландія — також видають ордери на арешт й обшук; РФ — також справи про адміністративні правопорушення, деякі адміністративні, сімейні, трудові, земельні справи, видають судові накази; Сирія — також комерційні справи, здійснюють процедуру примирення; Туреччина — на мировий суд також покладається виконання судових рішень вищестоящих судів, проведення дізнання тощо);

б) лише справи про поліцейські порушення та цивільні справи із визначеною певними межами невеликою сумою позову (у Бельгії головна мета суду — примирення сторін; Люксембург — також здійснюють накладення і зняття арешту на майно, захист інтересів недієздатних осіб тощо);

в) тільки окремі цивільні справи (ПАР; Бразилія — зокрема сімейні, також здійснюють процедури примирення; Італія — щодо спорів про

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

рухоме майно та про порядок користування майном, про відшкодування шкоди внаслідок зіткнення транспортних засобів; Кувейт — також дрібні комерційні справи; Уругвай — справи, що стосуються виселення, порушення контрактів, оренди, також дрібні комерційні справи) [8].

Український контекст. У науковому середовищі українських вчених лунають різні думки щодо меж юрисдикції (підсудності, компетенції) органів мирової юстиції. Так, В.М. Тертишник пропонує віднести до підсудності мирових суддів всі справи про злочини, які порушуються тільки за заявою потерпілого та підлягають закриттю при досягненні мирової угоди, а також всі інші кримінальні справи, по яких може бути призначене покарання у вигляді виправних робіт, штрафів чи позбавлення волі на строк до трьох років, або які можуть бути закриті за примиренням сторін [22, с. 75-76]. У дисертаційному дослідженні А.С. Цибуляк-Кустевич міститься наступна пропозиція: «До повноважень мирових судів мають належати такі справи: 1) цивільні: а) позовного провадження, у випадку, якщо ціна позову не перевищує розміру 30 мінімальних заробітних плат, за винятком найскладніших (перелік яких має бути офіційно затверджено); б) наказного провадження; в) окремого провадження; 2) кримінальні (за винятком справ щодо неповнолітніх): а) приватного обвинувачення; б) щодо кримінальних проступків; 3) про адміністративні правопорушення, що належать до компетенції судів. Найскладніші справи слід виключити з підвідомчості мирових судів, а для справ середнього ступеня складності передбачити альтернативу способу їх розгляду» [13, с. 190].

У ситуації різноманіття позицій щодо визначення юрисдикції мирової юстиції, слухними є зауваження М.І. Сірого: «З очевидністю українській судовій системі не вистачає мирових судів. Разом з тим, їх

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

створення не може відбуватись на основі штучного виділення до їх можливої майбутньої юрисдикції «всліпу» відібраних складів адміністративних правопорушень. Мирова юстиція потребує визначеності на рівні предмету і методу тих правовідносин, на сферу яких буде поширюватись її юрисдикція» [23, с. 18].

Згідно нового Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. [24] кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини (ст. 12 Кримінального кодексу України). Мировим судам, на нашу думку, мають бути підсудні кримінальні провадження щодо кримінальних проступків, тобто щодо передбачених Кримінальним кодексом України діянь (дій чи бездіяльності), за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Крім цього, на розгляд мировим суддям доцільно передати справи про адміністративні правопорушення, а також цивільні справи, зокрема: малозначні справи (ч. 6 ст. 19 ЦПК України), справи окремого та наказного провадження. Спірними видаються пропозиції щодо наділення мирової юстиції ще і деякими адміністративними функціями.

3. *Окремі спрощення юридичних процедур.* Специфічні риси мирової юстиції обумовлюють впровадження процесуальних форм спрощеного типу, мета яких полягає у пришвидшенні, здешевленні, економії процесуальних засобів та підвищенні доступності правосуддя у поєднанні з дотриманням процесуальних гарантій, прав та свобод громадян. Для

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osvrvu.pdf>.

справ, віднесених до юрисдикції мирових судів, може встановлюватися спрощений, порівняно зі звичайним, порядок судочинства, який поширюється на різні стадії провадження, і відрізняється якостями простоти і швидкості. В англomовній літературі такий вид провадження позначається терміном «сумарне судочинство» (summary trial) і є характерним для США, Великобританії та деяких країн континентального права, зокрема Німеччини.

З цього приводу В.В. Дорошков зазначає: «Особлива юрисдикція мирового судді обумовлює спеціальні процедури, які можуть використовуватися для вирішення кримінальних і цивільних справ. Серед особливостей судового розгляду у мирового судді можуть бути спрощені форми судочинства, скорочення процесуальних строків, часткове скорочення числа судових інстанцій (оскарження), інститут заочного розгляду кримінальних справ» [10, с. 275]. Професор І.Я. Фойніцкий відзначає, що пам'ятаючи свій обов'язок доставити для всіх справ суд правий, держава може, однак, утриматися від менш істотних обов'язків при побудові судового порядку в справах меншої важливості з метою заощадження часу для суддів і для учасників провадження, заощадження особистих сил населення, нарешті, і заощадження грошових витрат. Залишаючись правильним і репресивним, процес стає більш швидким та дешевим. Таким сумарним провадженням є провадження в місцевих, тобто мирових та судово-адміністративних, установах; йому протиставляється провадження в загальних судах. [25, с. 141-142]. Він запропонував класифікацію спрощених проваджень, виділивши такі форми сумарного провадження: 1) заочне розгляд; 2) прямий виклик до суду (citation directe); 3) негайний привід обвинуваченого (comparution immediate); 4) каральний наказ (Strafbefehl) [26, с. 497]. Однак, С.В. Лонська виділяє провадження в

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

мировому суді в окремий вид: «Судочинство в мировому суді є особливим видом, що має місце і в адміністративній, і в цивільній, і в кримінальній формах процесу. Для цього є теоретичні підстави. В теорії під видом розуміють процесуальний порядок вирішення справ, який визначається характером матеріального відношення, що захищається. Мировий суд вирішує справи, в яких таке матеріальне відношення також має свою специфіку, але не якісну, а кількісну – малооб'ємність, малозначність» [4, с. 11].

Диференціація процесуальної форми, при відмежуванні мирових судів від загальних, є однією з визначальних ознак, що стала об'єктом дослідження також і в галузі філософії права. Георг В.Ф. Гегель називає мировий суд «простим судом». Філософ наголошує на обов'язку звертатися до такого суду до того, як «проходити через значний формалізм» та зауважує: «Поки сторони мають право проходити через такий значний формалізм, як їхнє право, то, оскільки його так само можна зробити лихом, і навіть інструментом несправедливості, їм заради суду, щоб сторони й саме право як суттєву річ, про яку йдеться, взяти під захист від судочинства і його зловживання, слід поставити в обов'язок звернутися до простого суду (арбітражу, мирового суду) і зробити спроби помиритися, перш ніж вони підуть до того суду» [27, с. 195].

Важливо відзначити, що спрощення процесуальної форми не повинно знаходитись у протиріччі з комплексом гарантій та прав особи у судочинстві, демократичними принципами правосуддя. В цьому контексті обґрунтованою є позиція А.С. Цибуляк-Кустевич, яка на основі методу аналогії сконструювала загальні межі спрощення процесуальної форми розгляду справ мировими суддями: 1) спрощення можливо лише при збереженні права зацікавлених осіб на розгляд їх справ з дотриманням

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

основних гарантій та принципів судочинства, вироблених наукою процесуального права і закріплених у законі, та з урахуванням наслідків його застосування; 2) спрощення вводиться для скорочення термінів розгляду справ судами і для зручності процесу, насамперед в інтересах осіб, які мають відношення до справи [13, с.152].

Світова практика. В Канаді кримінальні справи про найменш тяжкі злочини, які переслідуються в сумарному порядку, а також деякі злочини, які переслідуються за обвинувальним актом, розглядаються магістратськими судами (у Квебеку мировими сесійними судами). Їх частка складає понад 90 % кримінальних проваджень [28, с. 119]. Відзначимо, що в США в будь-якому випадку потрібна письмова згода обвинуваченого на те, щоб його справа була розглянута та вирішена магістратом в спрощеному порядку. При відсутності такої згоди справа стає підсудною судді того районного суду, в штаті якого перебуває цей магістрат. Практично ж справи про менш небезпечні злочини, підсудних федеральним судам, в більшості випадків розглядаються магістратами [29, с. 283]. Згідно англійського Magistrates' Court Act 1980 року, обвинувачений може визнати себе винним письмово. Така заява розглядається в суді поряд з іншими доказами, у відсутності обвинуваченого, і потім виноситься відповідний вирок [7, с. 56-59]. Англійське судочинство зберегло властиву йому історичні форму скороченого (спрощеного) провадження. Зокрема, summary trial не передбачає стадію попереднього слухання, а якщо підсудний під час судового засідання визнає свою вину, то судове слідство не проводиться і суд одразу може перейти до вирішення питання про міру покарання.

Український контекст. Законодавство України вже сформувало процесуальне підґрунтя на якому може функціонувати мирова юстиція.

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (глава 30 § 1) передбачає спрощене провадження щодо кримінальних проступків; в Цивільному процесуальному кодексі України (розділ III, глава 10) також закріплений розгляд справ у порядку спрощеного провадження. Судова реформація має передбачати подальшу «підгонку» спрощеної процесуальної форми під новостворену систему мирових судів. Зокрема, доцільно передбачити у процесуальних кодексах відповідні особливі порядки провадження в мирових судах.

4. *Територіальний характер організації інституту мирової юстиції.* Ознака яка тісно пов'язана зі статусом мирового суду як місцевого (локального) суду, а тому іноді ототожнюється. Мирові судді обираються або призначаються до конкретної мирової дільниці і їх повноваження обмежуються цією територією. Додатково до кандидата у судді може встановлюватися ценз осілості, тобто необхідність його проживання на цій території. Ця ознака має історичні коріння. Так, згідно статті 65 «Учреждения судебных установлений» 1864 року влада дільничих мирових суддів обмежувалась простором призначеної для кожного з них мирової дільниці. В.В. Дорошков, досліджуючи організаційні аспекти діяльності сучасних російських мирових суддів, відзначає додатковий аспект, який характеризує мирову юстицію: «На відміну від федерального судді територіальна підсудність мирового судді обмежується не адміністративно-територіальною одиницею, а його судовою дільницею. Ці судові дільниці не мають жорсткої прив'язки до адміністративно-територіальним утворенням в країні» [10, с. 154]. Це питання набуває своєї актуальності в контексті реалізації політики децентралізації та проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні.

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

Світова практика. Так, наприклад, система магістратських судів Англії та Уельсу діє відповідно до Закону про магістратські суди, що був ухвалений у 1980 році. Кожне графство, райони Лондона, лондонське Сіті мають власні комісії для нагляду за додержанням правопорядку. Юрисдикція магістерських судів є суто локальною [30, с. 19].

Український аспект. В середовищі українських науковців неодноразово висловлювалися думки про необхідність реалізації принципу територіальності у побудові судової системи без «прив'язки» до адміністративно-територіального поділу України, зокрема, і в аспекті розбудови мирової юстиції. «До організаційних питань функціонування громадських мирових суддів, – пропонує В.М. Кампо, – слід зарахувати питання територіальної організації їх роботи. Кількість громадських мирових суддів та межі судових дільниць у територіальній громаді встановлюється сільською, селищною, міською, районною в місті радою. Ця кількість та ці межі встановлюються з урахуванням реальних потреб та можливостей територіальної громади» [31, с. 22].

Юрисдикцію мирового суду доцільно визначити межами територіальної громади або об'єднаної територіальної громади. Відповідно, мирові суди варто створювати із членів цієї громади в межах однієї або кількох громад, апеляційні – об'єднаної територіальної громади. Окремо потребує свого врегулювання питання територіальної підсудності.

5. *Особливий порядок наділення владними повноваженнями мирових суддів*, який пов'язується, насамперед, з участю місцевого населення або місцевого самоврядування. Це варіативна ознака, практична реалізація якої в законодавстві різних країн має наступні шляхи: безпосереднє обрання мирового судді членами громади або місцевим представницьким органом влади; призначення судді або місцевим органом влади, або органом

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

державної влади (можливо з урахуванням думки громади або органу який її представляє).

В теоретичних дослідженнях виділяють наступні способи формування суддівського корпусу мирової юстиції: 1) виборний – поетапна процедура висунення кандидатур, проходження ними перевірки рівня професійної підготовки (у випадку наявності освітнього цензу), їх обговорення та голосування за них відповідними суб'єктами; 2) призначуваний – поетапна процедура висунення кандидатур, проходження ними перевірки рівня професійної підготовки (у випадку наявності освітнього цензу) і прийняття рішення про призначення на посаду; 3) комбінований – поетапна процедура, що органічно поєднує складові елементи виборності та призначуваності мирових суддів [13, с. 111].

Виборна основа дозволяє сформувати корпус мирових суддів з кандидатів, які дійсно користуються серед членів місцевої громади повагою, що також в цілому підвищить авторитет судової влади в регіонах. Як відзначає Д.В. Карпов, найближчі до населення суди, «що розглядають основну масу суперечок, потребують суддів, які мають в більшій мірі авторитет і довіру жителів, знання місцевості, ніж високу кваліфікацію. Волевиявлення електорату має бути пропорційно реальній можливості виборців зробити свідомий вибір за внутрішнім переконанням, який вільно виник на основі власних спостережень під час особистих контактів з судовою владою, з урахуванням комунікативних відомостей локального масштабу, загального життєвого досвіду» [32, с. 13]. З точки зору зміцнення судового захисту прав особистості, додає науковець, принципом комплектування суддівських кадрів повинна бути виборність: самої нижньої ланки судів мирової юстиції – населенням, інших служителів Феміди – суддівським співтовариством [32, с. 9].

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

Виборність мирових суддів, як «суддів від народу і для народу» [31, с. 16], розглядається багатьма науковцями як оптимальніший спосіб вирішення кадрової проблеми мирової юстиції, проте думки різняться щодо питання ким і як буде обиратися мировий суддя. Так, В.В. Дорошков наголошує, що найбільш демократичною формою наділення суддів повноваженнями, особливо на території невеликої ділянки, на який поширюються повноваження мирового судді, все ж є їх безпосередня виборність населенням. Правова природа інституту мирових суддів передбачає, що вони повинні отримувати мандат довіри безпосередньо від населення, чий щоденні життєві конфлікти змушені вирішувати мирові судді. Крім того, виборність була б гарантією незалежності мирових суддів від державних органів, що в повній мірі відповідало б принципу поділу влади [10, с. 275]. Полемізуючи з цього приводу в юридичній літературі відзначається, що теоретично найкращим варіантом наділення мирових суддів повноваженнями є прямі вибори їх населенням відповідної ділянки. Однак на практиці такий порядок може бути пов'язаний з досить істотними недоліками, серед яких можлива надмірна політизованість таких виборів, вплив насамперед чинників емоційного порядку і т.д. Крім того, цей порядок є найбільш дорогим. На думку Т.В. Трубнікова та Ю.К. Якимовича, найбільш прийнятним з практичної точки зору буде «компромісний» спосіб наділення мирових суддів повноваженнями, що полягає в обранні їх представницьким органом влади на місцях в умовах, які забезпечують врахування думки населення відповідної судової ділянки щодо кандидатури на посаду мирового судді [33, с. 55].

Окремо слід відзначити особливі вимоги до кандидата на посаду судді, якими можуть бути цензи щодо віку, юридичної освіти, стажу роботи та проживання на території мирової ділянки. Жодного

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

універсального цензу історія мирової юстиції та законодавча практика її реалізації не знає. Проте слушною є думка В.М. Лебедева: «Якщо до кандидатів в судді пред'являються високі вимоги професійного характеру, то вибори місцевим населенням не ефективні» [34, с. 234].

В філософії права ця ознака розглядається в контексті «судової демократії». На думку В.С. Бігуна, реальними формами та методами народовладдя в здійсненні судової влади можна вважати, з-поміж іншого, такі інститути та механізми, як суд присяжних (зокрема, в частині присяжних – журі), народні засідателі чи їхні різновиди; мирові судді; народний суд (за умови виборності суддів); механізм виборності і відкликання суддів народом; доступність суду; медіація як спосіб санкціонованого вирішення спору; участь громадськості у судових процесах (за певних умов); оцінка громадськості якості судочинства як послуги, наприклад, шляхом опитування. Відтак, у певному розумінні здійснення судової влади через суди як органи державної влади може розглядатися як опосередковане представництво народу в процесі здійснення правосуддя. Отже, поняття «судова демократія» може розглядатися як таке здійснення судової влади, за якого народ бере участь у його здійсненні безпосередньо або опосередковано, при цьому йдеться не лише про участь у здійсненні правосуддя, але й участь у таких процесах, як наприклад, вибори суддів, «народний контроль» над судами, анулювання присяжними закону [35, с. 109].

Світова практика. В Англії та Уельсі кандидатури мирових суддів підбираються дорадчими графств, округів, Лондону. Члени комітетів призначаються Лорд-канцлером. Кандидат у мирові судді може бути рекомендований комітету будь-якою особою або організацією, можливим є і само висування. В США мирові судді або призначаються губернатором,

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

або обираються населенням в ході виборчої компанії. Судді ведуть виборчу компанію і в багатьох штатах вони повинні «вивісити свої політичні прапори», тобто боротися за місце в якості республіканця або демократа. В Австралії вони призначаються органами виконавчої влади та не мають юридичної освіти., лише в деяких штатах від них вимагається після призначення пройти навчання на спеціальних курсах. Італійський громадянин, який досяг 25 років, і «здатний гідно, при наявності незалежності відповідних рис характеру та престижу» виконувати відповідні функції, може, згідно зі ст. 23 Закону про судоустрій, бути призначений мировим суддею. Саме призначений, так як мирові судді в Італії призначаються не виконавчою владою, а органом судового самоврядування – Вищою радою магістратури, після проходження шестимісячного стажування та здачі іспиту на професійну здатність виконання функцій судді на конкурсній основі [36, с. 26-30]. Розділ 92 (4) Конституційного акта Канади 1867 р. надає провінціям повноваження укладати закони «про заснування провінційних органів влади та строки їх функціонування і про призначення службовців на посади в них й оплату їхньої праці». Згідно з цим положенням провінції призначають та оплачують працю суддів нижчих судів. Більшість суддів Канади призначається урядами десятих провінцій та двох територій. Наприклад, у провінції Альберта імена більшості кандидатів подає до суддівської ради Генеральний аторней, і рада робить свої висновки щодо них [30, с. 234]. Корпус мирових (непрофесійних) суддів в Іспанії формується місцевою та судовою владою: муніципальні ради обирають кандидатів на ці посади, а орган судової влади їх призначає.

М.І. Хавронюк та С.Ф. Мироненко узагальнили світову практику врегулювання порядку обрання (призначення) на посади мирових суддів:

- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

а) обираються населенням (Бразилія, Венесуела, деякі штати США, деякі суб'єкти РФ, деякі кантони Швейцарії — на різні строки, як правило, від трьох до восьми років); б) призначаються чи обираються (деякі суб'єкти РФ — представницьким (законодавчим) органом на п'ятирічний строк; деякі штати США — губернатором; деякі кантони Швейцарії — вищими судовими інстанціями або радами кантонів на різні строки; Австралія — відповідними органами виконавчої влади довічно або до досягнення певного віку; Іспанія — Вищим судом правосуддя певної адміністративно-територіальної одиниці на чотири роки; Канада — владою провінцій; Нова Зеландія — Генерал-губернатором; Люксембург — Великим герцогом довічно; Уругвай — Верховним судом на чотири роки). Порядок звільнення з посад мирових суддів: а) за рішенням федерального парламенту або парламенту штату/провінції (Австралія, Канада) чи за рішенням лорда-канцлера (Англія та Уельс); б) за вироком суду (Люксембург); в) за рішенням кваліфікаційної колегії суддів або в порядку, передбаченому для суддів судів загальної юрисдикції (РФ) [8].

Історично мировий суд виник як суд з широкою участю в ньому громадського елемента, однак в останнє сторіччя з'явилася стійка тенденція до професіоналізації. Проте в Бразилії, Іспанії, Італії, Канаді, Шрі-Ланці, Ямайці посада мирового судді не вимагає професійної кваліфікації та / або не вважається державною службою; в Австралії, Великобританії, Малайзії, Швейцарії, США можливі і професійні, і непрофесійні мирові судді; обов'язкова юридична кваліфікація для мирових суддів в Ізраїлі, Ірландії, Росії [16, с. 63-64].

Український контекст. Демократичні традиції народовладдя в Україні відобразилися і у пропозиціях щодо формування корпусу мирових суддів, зокрема, більшість українських науковців вважає, що мирові судді

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

повинні обиратися. Однак, думки про порядок проведення виборів іноді суттєво відрізняються. Так, С.В. Прилуцький у своєму монографічному дослідженні теорії судової влади пише: «Убачається необхідним встановити процедуру обрання мирових суддів місцевою радою. При цьому має бути чітко визначена процедура висування кандидатур з метою уникнення надмірної заполітизованості мирових суддів. Наприклад, суб'єктами, що можуть висувати кандидатури, можуть бути адвокатські об'єднання, спілки юристів тощо. Інший варіант обрання мирових суддів – обрання безпосередньо всім населенням громади. При цьому мають створюватися кваліфікаційні комісії, що можуть висувати кандидатів для обрання населенням» [14, с. 269]. В свою чергу В.М. Кампо пропонує: «З позицій місцевої демократії громадських мирових суддів необхідно обирати сільськими, селищними, міськими, районними в містах радами на термін їх повноважень, як, наприклад, органи самоорганізації населення. Ці вибори повинні проводитись з урахуванням поділу територіальної громади на судові округи. Звичайно, що цих суддів можна обирати й безпосередньо населенням, але тоді це краще робити під час місцевих виборів (як, наприклад, й органи самоорганізації населення), коли не треба буде спеціально створювати виборчі комісії тощо» [31, с. 20]. Водночас М.І. Хавронюк та С.Ф. Мироненко відзначають суперечливість законодавчих ініціатив, якими пропонується врегулювати порядок добору кандидатів у мирові судді (право висування кандидатур мають: сільські, селищні, міські голови, групи депутатів відповідної місцевої ради, групи громадян, громадські організації), їх обрання (шляхом таємного голосування депутатів відповідної місцевої ради) та усунення з посади. На думку науковців це дає підстави припускати, що мирові судді представлятимуть інтереси не територіальної громади, а політичної сили,

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

яка перемогла на місцевих виборах [8]. Деякі українські науковці вважають за доцільне використання способу призначення на посаду мирових суддів із застосуванням прозорості конкурсної процедури за результатами іспиту органом суддівського самоврядування або судової влади вищого рівня. Це, на їх думку, відповідатиме рекомендаціям Комітету Міністрів Ради Європи від 13.10.1994 р. № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», у якій зазначено, що орган, який уповноважений приймати рішення щодо кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів [20, с. 97].

В українських наукових дослідженнях відстоюється також ідея про доцільність формування корпусу мирових суддів безпосередньо органами судової влади, виключивши з цього процесу місцеві громади, органи місцевого самоуправління та органи виконавчої влади. Так, наприклад, О. Яновська та Н. Дика вважають, що «судді мирового суду повинні не призначати, а обирати на посаду з метою уникнення заполітизованості судової влади». Вони пропонують обирати мирових суддів на зборах суддів вищого спеціалізованого суду шляхом таємного голосування на основі списків, які формуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі складених кандидатами кваліфікаційних іспитів [37, с. 177].

Натомість А.С. Цибуляк-Кустевич робить наступний висновок: «Складність визначення оптимальної процедури наділення повноваженнями мирових суддів України обумовлюється тим, що необхідно врахувати та органічно поєднати низку обставин: 1) оскільки мирові судді мають бути професійними юристами, процедура проходження кандидатами в мирові судді перевірки рівня професійної підготовки має визнаватись обов'язковою; 2) водночас, зважаючи на

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

призначення мирової юстиції забезпечити максимальну доступність правосуддя, завдяки всебічному спрощенню різних сторін її організації та діяльності, нераціонально обтяжувати процедуру призначення на посаду мирового судді надмірною кількістю етапів, тому слід виключити з порядку призначення на посаду мирового судді такі стадії, як проходження спеціальної підготовки та складення кваліфікаційного іспиту; 3) необхідно обрати оптимальне співвідношення виборного та призначуваного начал у процесі наділення мирових суддів повноваженнями. І, на нашу думку, доцільним є впровадження замість спеціальної підготовки та кваліфікаційного іспиту, – етапу обговорення жителями громади кандидата на посаду мирового судді (свого роду референдум). Висловлена в результаті такого обговорення недовіра громади до кандидата повинна бути перепорою для призначення особи на посаду судді» [13, с. 133-134].

Отже, в Україні на науковому рівні відсутня єдина позиція щодо порядку наділення мирових суддів повноваженнями, що відповідає загальносвітовій тенденції та дозволяє конструювати власну національну концепцію мирової юстиції, враховуючи кращі надбання наукової думки та законодавчої практики. Правовий механізм формування суддівського корпусу мирової юстиції, на нашу думку, має ґрунтуватися на виборних засадах, що найкраще відповідає правовій природі інституту мирових суддів. Процедурний алгоритм обрання мирових суддів повинен безумовно включати таких суб'єктів як громада та її представницький орган. Кандидат на посаду судді мирового суду повинен мати юридичну освіту та проживати в територіальних межах ділянки (округу) мирового суду, до якого він обирається. Проте в сучасних умовах визначальною у виборі моделі обрання/призначення мирових суддів буде політична воля

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

верховної влади, оскільки мова, з-поміж іншого, йде також про часткову втрату нею контролю над корпусом суддів.

б. *Змінюваність мирових суддів та невеликі терміни здійснення ними своїх повноважень.* Мирові судді набувають свій статус на визначений законом строк, після закінчення якого вони втрачають його і проходять процедуру обрання/призначення понову. Строк здійснення мировими суддями повноважень зазвичай складає лише декілька років. Цю особливість правового статусу мирового судді І.Я. Фойницький охарактеризував наступним чином: «Незмінюваність передбачає довічність посади. Однак в цьому сенсі незмінюваність забезпечена лише для посад суддівського звання в загальних судових місцях. У мирових же установах вона не могла бути витримана завдяки виборному порядку і замінена строковою незмінюваністю, яка забезпечується лише на виборчий трирічний період. Протягом його суддя не може бути зміщений зі своєї посади інакше як з причин, що усувають незмінюваність довічну; але з настанням нових виборів доля судді переходить в руки виборців. Мировий суддя, який не обраний на нове триріччя, звільняється зі служби виборним правом суспільства, без будь-якої в тому участі урядової влади» [25, с. 224].

Світова практика. Ця ознака мирової юстиції є диспозитивною і має безліч варіацій у різних країнах світу. У Великобританії мирові судді йдуть зі свого поста практично по досягненню 70 років, а платні магістрати – в 65 років, але і тих, і інших Лорд-канцлер має право змістити без вказівки причин. У США з 1890 року в 34 штатах мирові судді обираються на різні терміни (від 2 до 5 років), а в 6 штатах – призначаються губернаторами на термін від 2 до 7 років. [36, с. 27, 32]. В Італії строк

▪ Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.

повноважень судді обмежений трьома роками, а, наприклад, в Російській Федерації він не може перевищувати п'яти років.

Український контекст. Формування мирової юстиції в Україні буде мати наслідком диференціацію статусу суддів загальних судів та мирових судів. Зокрема, така класична гарантія незалежності судді, як його незмінюваність, не є властивою для інституту мирового судді, за умови реалізації засад виборності при формуванні корпусу мирових суддів з обмеженим строком повноважень. Отже, в Закон України «Про судоустрій і статус суддів» повинні бути внесені зміни, які б конкретизували його положення щодо відмінностей у правовому статусі суддів загальних та мирових судів, зокрема, і щодо їх незмінюваності. Наслідком виборності мирових суддів має стати обмеження їх повноважень встановленим законом терміном. З цієї точки зору цілком обґрунтованим буде положення, відповідно до якого термін повноважень мирового судді при першому його обрання (призначення) може становити максимум 5 років. Практика встановлення невеликих строків повноважень суддів (наприклад 1-2 роки), як засвідчив історичний досвід Франції, є невиправдною.

Відзначимо, що українськими науковцями пропонуються й інші варіанти вирішення цього питання. Так, на думку, О. Яновської та Н. Дикої доцільно запозичити принцип оновлення складу суду у міжнародного суду ООН. За їх пропозицією у кожному мировому суді повинні обіймати посади 9 мирових суддів на строк 9 років, з можливістю переобрання. При цьому кожні три роки одна третина складу суду повинна оновлюватись [37, с. 177].

/див. продовження/

-
- Запровадження мирової юстиції в умовах судової реформи в Україні: теоретико-правове дослідження / Оверчук С. В.// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/19osrvvu.pdf>.